

تحلیل محتوا و نقد داستان‌های دینی منتشرشده برای کودکان و نوجوانان در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵

دکتر مهدی محمدی*

چکیده

به منظور تحلیل محتوای داستان‌های دینی منتشرشده برای کودکان و نوجوانان در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ با استفاده از پایگاه اطلاع‌رسانی خانه کتاب ایران، ۲۹۱ عنوان اثر داستانی شناسایی و ارزیابی شدند. بعد از دسته‌بندی داستان‌های بررسی‌شده در دوازده دسته موضوعی، مشخص شد که داستان‌های مربوط به سرگذشت و فضایل پیامبران، فضایل معصومان(ع) و داستان‌های اخلاقی رتبه‌های اول تا سوم موضوعات داستان‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. سرگذشت منسوبان پیامبران و سرگذشت علما با کمترین تعداد در رده‌های پایین قرار گرفتند. در میان پیامبران حضرت محمد(ص)، حضرت ابراهیم و حضرت یوسف و در میان ائمه حضرت مهدی(عج)، حضرت علی(ع) و امام حسین(ع) بیشترین آثار را به خود اختصاص داده بودند. در پایان با توجه به مسائل و مشکلات شناسایی‌شده پیشنهادهایی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: داستان‌های دینی، داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان، تحلیل محتوای داستان‌های دینی

مقدمه

مذهب و معنویت در زندگی بشر از اهمیت بسیاری برخوردار است. نظرسنجی انجمن بین‌المللی گالوپ در سال ۱۹۹۹م بر روی پنجاه هزار جوان در شصت کشور جهان نشان داد که ۸۷ درصد از پاسخ‌دهندگان جزء گروه‌های مذهبی بودند. ۶۳ درصد اعلام کرده بودند که خدا نقش مهمی در زندگی آنها دارد و ۷۵ درصد به خدا و یا به نیروی برتر در زندگی اعتقاد داشتند. همچنین یافته‌ها نشان داد که ۹۵ درصد از نوجوانان آمریکایی ۱۳ تا ۱۷ ساله به خدا اعتقاد دارند و ۷۵ درصد آنها به این جمله که «من تلاش می‌کنم که دنباله‌رو آموزش‌های مذهبی خود باشم»، اعتقاد داشتند. افزون بر این، ۴۲ درصد از نوجوانان آمریکایی ادعا کرده بودند که «غالباً در تنهایی عبادت می‌کنند» و ۳۶ درصد نیز به کلیسا می‌رفتند. این آمار و ارقام حاکی از آن است که دوره نوجوانی، دوره بسیار مهمی برای مطالعات رشد مذهبی و معنوی است و در این دوره بسیاری از نوجوانان جذب مذهب می‌شوند و در غیر این صورت جذب گروه‌های نامناسب یا گروه‌های ضد ارزش‌های جامعه می‌شوند (کینگ و بویاتزیس، ۲۰۰۴، ص ۲).

تربیت دینی هدف غایی همه اقدام‌های تربیتی است و ابعاد دیگر تربیت همچون جسم، عاطفه، عقل، جنبه‌های اجتماعی و اخلاقی با تربیت دینی در ارتباط هستند و شکل‌گیری شخصیت دینی به معنی برخورداری از ویژگی‌های خاص مطابق با معیارهای تعالیم دینی در هر یک از جنبه‌های بیان شده است. تربیت دینی چیزی در عرض دیگر جنبه‌ها نیست، بلکه همه جنبه‌ها و ابعاد تربیت را دربر می‌گیرد. براساس این دیدگاه، تربیت دینی از بستر خانواده آغاز و در مدرسه استمرار می‌یابد. همه نهادها و سازمان‌های اجتماعی نقش و سهم تعریف‌شده‌ای در این فرایند به عهده دارند. اگر در هر گوشه‌ای از حیات انسان، اعم از حیات بیرونی و حیات درونی نارسایی وجود داشته باشد، در تحقق و یا عدم تحقق تربیت دینی تأثیر خود را بر جای خواهد گذاشت.

برای تحقق کامل تربیت دینی و یا حداقل حرکت به سوی آن، لازم است همه نهادها، سازمان‌ها، وزارتخانه‌های مرتبط، خانواده‌ها و همه رسانه‌ها اعم از کتاب‌ها، مطبوعات و صدا و سیما و... هماهنگ با آموزش و پرورش در راستای یک برنامه‌ریزی منسجم حرکت کنند. در تحقق تربیت دینی افراد هیچ عاملی را هرچند کوچک نمی‌توان نادیده گرفت و از نظر دور داشت (اسرار، ۱۳۸۰، ص ۱۱). کتاب‌ها نیز به عنوان یکی از حلقه‌های این زنجیر

1. King & Boyatzis

باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. ادبیات کودک و نوجوان، به‌ویژه داستان‌ها، در صورتی که با عالم کودکانه و دین فطری آنها هماهنگ بوده و ویرانگر نباشد، می‌تواند راه‌های تجربه انکشافی و آمادگی قبول امر قدسی در قلمرو صورت‌های خیالی را در آنها به وجود آورد، قوای ملکوتی خیال کودک را تیزتر کند و زمینه پرورش دینی او را بیش از پیش فراهم سازد. بنابراین، لازم است در انتشار کتاب‌های داستانی، مخصوصاً داستان‌های دینی، حساسیت‌های بسیاری به خرج داد.

بیان مسئله

بالغ بر ۳۷/۵ درصد از جمعیت کشورمان را کودکان و نوجوانان ۴ تا ۱۹ ساله تشکیل می‌دهند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).^۱ این امر بیانگر اهمیت آگاهی از ذوق، روحیات و علایق این گروه سنی است. در گذشته نه‌چندان دور، پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها در شب‌های طولانی زمستان و در فرصت‌های فراغت، قصه‌های شنیدنی برای کودکان تعریف می‌کردند. امروزه رسانه‌های الکترونیکی بیش از هر شخص و هر چیز دیگری، وقت کودکان را در انحصار خود درآورده‌اند. علی‌رغم رشد دستگاه‌های الکترونیکی که برای کودکان و نوجوانان بسیار جذابیت دارد، ادبیات ویژه کودکان و نوجوانان همچنان نقش و جایگاه خود را حفظ کرده است. تأثیرات بنیادین و شگرف ادبیات مکتوب نوجوانان به اندازه‌ای است که بسیاری از کارشناسان تعلیم و تربیت معتقدند که هیچ‌یک از ابزارهای فرهنگی و سمعی و بصری نمی‌تواند جایگزین آن شود. قابلیت استفاده از کتاب در همه شرایط و مکان‌ها و نقش مهم آن در آموزش، سرگرمی و انتقال میراث فکری و فرهنگی از جمله این ویژگی‌ها به شمار می‌رود. کارشناسان معتقدند که چنانچه سبک نگارش و محتوای کتاب‌های کودک و نوجوان به مقتضای نیازها و علایق این گروه سنی تهیه نشده باشد، کارایی‌های لازم را نخواهد داشت (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۷۷، ص ۱).

امروزه دایره ادبیات کودکان و نوجوانان به کتاب‌های داستانی، تفریحی، سرگرمی و... محدود نمی‌شود، بلکه دیگر جنبه‌ها و نیازهای وی اعم از جسمی، روحی، عاطفی، اجتماعی و مذهبی را نیز دربر می‌گیرد و سالانه هزاران عنوان در زمینه مسائل مذهبی برای کودکان و نوجوانان منتشر می‌شود. قصه و داستان، با سبک‌های گوناگون، ابزاری بسیار مهم و تأثیرگذار برای انتقال مفاهیم دینی به صورت‌های صریح یا ضمنی به شمار می‌روند.

1. www.amar.sci.org.ir

منظور از صورت‌های صریح حالاتی هستند که در آن از شخصیت‌ها، موقعیت‌ها، آموزه‌ها و نمادهای دینی استفاده شده است. صورت‌های ضمنی نیز شامل حالاتی می‌شود که خواننده در ظاهر نشانی از شخصیت‌ها موقعیت‌ها، آموزه‌ها و نمادهای دینی نمی‌بیند؛ اما داستان به گونه‌ای است که مفهوم یا آموزه‌ای را به او انتقال داده و تأثیرات خاص مدّ نظر ادیان الهی را در آنها برجای می‌گذارند (رفیعی، ۱۳۸۳، ص ۴۴).

علی‌رغم اهمیت و جایگاه ادبیات داستانی و مخصوصاً ادبیات دینی در شکل‌گیری شخصیت کودکان، وضعیت این پدیده در کشور ما رضایت‌بخش نبوده و متخصصان ادبیات کودکان به روش‌های مختلف این نارضایتی را بیان کرده‌اند. ناآشنایی مؤلفان و ناشران با دنیای کودک و سفارشی نوشته شدن بیش از ۵۰ درصد کتاب‌های کودکان (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۷۷، ص ۲)، وجود محدودیت‌ها در بیان داستان‌های مذهبی (جایگاه ادبیات مذهبی در ادبیات کودک، ۱۳۸۴)، تساهل و تسامح وزارت ارشاد در اعطای مجوز به این نوع کتاب‌ها، عدم تحقیق بایسته پژوهشگران حوزوی در مقوله فراهم آوردن مواد خام برای نویسندگان و هنرمندان، آموزش مدار بودن به جای لذت‌آفرینی (پاسخ‌های ده کارشناس...، ۱۳۷۸، ص ۴۶) از نمونه‌های بارز نارضایتی متخصصان از وضعیت موجود است.

علی‌رغم این نارضایتی‌ها، متأسفانه تلاش جدی در خصوص تحلیل محتوای داستان‌های دینی منتشرشده برای کودکان و نوجوانان انجام نشده است. بررسی مسائل و مشکلات این حیطه از ادبیات به‌طور روشمند و علمی نیاز به مطالعه و تحقیقات بیشتری دارد که این نوشتار قصد دارد به گوشه‌ای از این مسائل بپردازد و در تلاش است، مشخص کند چه موضوعاتی در داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان کشورمان به‌کاررفته و آیا موضوعات به‌کاررفته با موازین علمی و روان‌شناسی کودک و نوجوان سازگار است؟ به‌طور کلی ترسیم دورنمای کاملی از موضوعات داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۵، رسالت مدّ نظر نوشته حاضر است.

اهمیت و ضرورت پژوهش

بنا بر گزارش پایگاه خانه کتاب ایران،^۱ تعداد کتاب‌های دینی در میان همه آثار منتشره برای کودک و نوجوانان همیشه جزء سه رتبه اول بوده و همه‌ساله آثار بی‌شمار دینی در اختیار

1. www.ketab.ir

خوانندگان خردسال قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، بیشتر مطالعات مربوط به شناسایی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان نشان می‌دهد که دبیران و دست‌اندرکاران نظام تعلیم و تربیت کشور اعم از زن و مرد، نیازهای مذهبی و معنوی را جزء نخستین اولویت‌های نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان معرفی کرده و نیازهای سیاسی و اجتماعی حتی نیازهای آموزشی و فردی را در رتبه‌های بعدی ذکر کرده‌اند (قربانی، ۱۳۸۰، ص ۳۷). دانش‌آموزان نیز در بیان نیازهای اطلاعاتی خود، نیازهای مذهبی را نخستین اولویت خود معرفی کرده و نیازهای آموزشی، تحصیلی، سیاسی و اجتماعی را در اولویت‌های بعدی مطرح کردند (همان، ص ۳۸). حتی مطالعه‌ی علایق مطالعاتی نوجوانان بزهکار که به هر دلیلی در کانون اصلاح و تربیت به سر می‌بردند نشان داد که مطالعه‌ی کتاب‌های داستانی با بیشترین گرایش در میان دیگر منابع مطالعاتی در صدر قرار دارد و در این مورد بین نظرات نوجوانان دختر و پسر هیچ‌گونه تفاوتی دیده نشد (میراحمدی، ۱۳۸۷، ص ۱۷۶). با توجه به موارد بیان‌شده، ضروری است که از آثار داستانی دینی عرضه‌شده برای کودکان و نوجوانان ارزیابی‌های دقیقی به عمل آید تا با برطرف کردن نواقص و رفع مشکلات به پرورش دینی کودکان و نوجوانان بیش از پیش کمک کند؛ زیرا معتقدیم که ترقی و رشد شخصیت انسان به اندوختن دانش، عالم شدن، پیشرفت فناوری و افزایش ثروت نیست، بلکه رشد ظرفیت‌های معنوی و ارتقای روحی و اخلاقی اساس ترقی و تعالی است و این مهم حاصل نخواهد شد، مگر اینکه نسل پیشین در مقابل نیازهای نسل جوان درک درستی داشته و در مقابل آن احساس مسئولیت داشته باشد. اگر عشق به مطالعه از همان اوان کودکی در نهاد کودک و نوجوان بارور نشود و اگر مطالعه به عنوان یک نیاز معنوی زندگی در نیاید، روح آنان در سنین سادگی و نپختگی جوانی، راه را برای بدی‌ها و زشتی‌ها باز خواهد گذاشت (آزاد، ۱۳۷۷، ص ۱۰۷).

پرسش‌های پژوهش

این تحقیق قصد دارد برای پرسش‌های زیر پاسخ‌های لازم را فراهم کند:

۱. چه موضوعاتی در داستان‌های دینی منتشرشده برای کودکان و نوجوانان به کار رفته است؟
۲. چه میزان از داستان‌های منتشرشده به بررسی سرگذشت‌نامه و معجزات پیامبران پرداخته‌اند؟ و مسائل و مشکلات آنها چیست؟

۳. چه میزان از داستان‌های منتشرشده به بررسی سرگذشت‌نامه، فضایل و کرامات ائمه پرداخته‌اند؟ و مسائل و مشکلات آنها چیست؟
۴. چه میزان از داستان‌های منتشرشده به بررسی مفاهیم اخلاقی پرداخته‌اند؟ و مسائل و مشکلات آنها چیست؟
۵. چه میزان از داستان‌های منتشرشده به بررسی سرگذشت‌نامه منسوبین، پیروان، اصحاب و یاران امامان و ائمه پرداخته‌اند؟ و مسائل و مشکلات آنها چیست؟
۶. چه میزان از داستان‌های منتشرشده به بررسی محتوای آیات قرآنی پرداخته‌اند؟ و مسائل و مشکلات آنها چیست؟
۷. چه میزان از داستان‌های منتشرشده به بررسی مفاهیم تاریخی اسلام و وقایع خاص پرداخته‌اند؟ و مسائل و مشکلات آنها چیست؟
۸. چه میزان از داستان‌های منتشرشده به بررسی اصول دین پرداخته‌اند؟ و مسائل و مشکلات آنها چیست؟
۹. چه میزان از داستان‌های منتشرشده به بررسی فروع دین پرداخته‌اند؟ و مسائل و مشکلات آنها چیست؟

روش پژوهش

روش به‌کاررفته در این پژوهش روش تحلیل محتوا است. تحلیل محتوا درصدد عینیت بخشیدن، کمی کردن و سنجش‌پذیری پیام‌ها از راه نمادهای مشخص است. در این روش، می‌توان مجموعه‌ای از اسناد یا متون را استخراج، شمارش و طبقه‌بندی کرد. برخی هدف تحلیل محتوا را طبقه‌بندی پیام‌های ارتباطی به صورت نمادهای عددی می‌دانند (طهماسیان، ۱۳۸۶، ص ۵۵). با توجه به اینکه روش تحلیل محتوا به دنبال شناخت محورها یا خطوط اصلی یک متن، سخنرانی، تصویر و... است، توجیه روایی این روش آن است که بررسی مفاهیم دینی در داستان‌های کودکان جز از راه استفاده از روش تحلیل محتوا مقدور نیست و روش‌های دیگر پیمایشی قادر به پاسخگویی به این مسئله نیستند.

جامعه پژوهش

جامعه این تحقیق را همه داستان‌های تألیفی دینی منتشرشده برای کودکان و نوجوانان در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ تشکیل می‌دهند. برای شناسایی جامعه مورد بررسی به پایگاه خانه

1. content analysis

کتاب ایران مراجعه شد. خانه کتاب ایران از مراکزی است که همه ناشران برای اخذ شماره شابک باید به این مرکز مراجعه کنند و بانک اطلاعاتی این مرکز یکی از کامل‌ترین پایگاه‌های اطلاعاتی کتاب‌شناختی است. به‌طور کلی از ۹۱۶ عنوان منتشرشده در حوزه دین، ۲۹۱ عنوان جنبه داستانی داشت که بررسی شدند. در خصوص تعداد عناوین واجد شرایط، باید گفت که اولاً بیشتر آثار دینی منتشرشده جنبه غیر داستانی داشتند، ثانیاً برخی از آثار داستانی نیز مجموعه داستان بودند که به خاطر محدود بودن این بررسی به مطالعه آثار داستانی مستقل، همه مجموعه داستان‌ها نیز کنار گذاشته شدند. بعد از مشخص کردن جامعه آماری، با توجه به مناسب بودن حجم کتاب‌ها، همه کتاب‌های واجد شرایط مورد مطالعه قرار گرفتند و از نمونه‌گیری استفاده نشد.

ابزار و روش گردآوری داده‌ها

در روش تحلیل محتوا پرسشنامه‌ای تهیه و با مطالعه آثار مورد نظر تکمیل می‌گردد. اما این پرسشنامه را از آن‌رو که داده‌ها در اختیار محقق بوده و تنها استخراج پاسخ از آنها مورد توجه قرار می‌گیرد، پرسشنامه معکوس می‌خوانند (باب الحوائجی، ۱۳۷۶، ص ۱۰۴). در این پژوهش نیز هنگام مطالعه آثار، برای هر اثر منتشره سیاهه واری ۱ تکمیل شد. اطلاعات فراهم‌شده در سیاهه واری‌ها با استفاده از نرم‌افزار "SPSS" تجزیه و تحلیل شدند و یافته‌ها در قالب جدول و نمودارهای خاص ارائه شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

الف) اطلاعات کلی داستان‌های مورد بررسی: از ۲۹۱ عنوان داستان مورد بررسی، ۲۲۴ عنوان (۷۷ درصد) توسط مردان و ۶۴ عنوان (۲۲ درصد) توسط زنان نوشته شده‌اند و ۳ عنوان (۱ درصد) نیز دارای پدیدآور سازمانی بودند. ۲۲ عنوان (۷/۶ درصد) بدون تصویر و ۲۶۹ عنوان (۹۲/۴ درصد) مصور بودند که تصویرگر ۲۰ عنوان (۶/۹ درصد) نامشخص بود. ۸۵ نفر مصور (۳۶ نفر زن و ۴۹ نفر مرد) در تصویرگری آثار نقش داشتند. ۲۲۴ عنوان (۷۷ درصد) از آثار مورد بررسی فاقد ویراستار و ۶۷ عنوان (۲۳ درصد) دارای ویراستار بودند. ۵۶ عنوان (۱۹/۲ درصد) توسط ناشران دولتی و ۲۳۵ عنوان (۸۰/۸ درصد) توسط ناشران خصوصی منتشر شده‌اند. تهران با ۱۷۲ عنوان (۵۹/۵ درصد)، قم با ۵۷ عنوان (۱۹/۶ درصد)، خراسان با ۳۰ عنوان (۱۰/۳ درصد) قزوین با ۱۷ عنوان (۵/۸ درصد)، بوشهر با

1. check list

عنوان ۶ (۲/۱ درصد)، مازنדרان با ۴ عنوان (۱/۴ درصد)، اصفهان با ۲ عنوان، کردستان با ۱ عنوان در میان شهرهای تولیدکننده آثار داستانی دینی کودکان به چشم می‌خورند. دیگر استان‌ها در این عرصه هیچ نقشی نداشتند. از نظر سال نشر، ۸۶ عنوان در سال ۱۳۸۵، ۷۷ عنوان در سال ۱۳۸۴، ۳۷ عنوان در سال ۱۳۸۳، ۳۷ عنوان در سال ۱۳۸۰، ۲۹ عنوان در سال ۱۳۸۱ و ۲۵ عنوان در سال ۱۳۸۲ منتشر شده است. میانگین تیراژ آثار برای هر اثر در میان همه ناشران، ۷۲۴۶ نسخه، برای ناشران دولتی ۴۵۵۰ نسخه و برای ناشران بخش خصوصی ۷۸۸۸ نسخه محاسبه شد. میانگین قیمت انتشارات ناشران دولتی در سال ۱۳۸۰، ۴۶۰ تومان، در سال ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲، ۴۲۰ تومان، در سال ۱۳۸۳، ۳۸۰ تومان، در سال ۱۳۸۴، ۲۱۲/۵ تومان و در سال ۱۳۸۵، ۳۰۸ تومان محاسبه شد. می‌توان گفت قیمت کتاب‌های ناشران دولتی از سال ۱۳۸۰ تا سال ۱۳۸۴ رو به کاهش بوده اما در سال ۱۳۸۵ با افزایش قابل توجهی روبه‌رو شده است. اما میانگین قیمت کتاب‌های ناشران خصوصی در سال ۱۳۸۰، ۲۴۵ تومان، در سال ۱۳۸۱، ۳۳۷/۵ تومان، در سال ۱۳۸۲، ۳۶۳ تومان، در سال ۱۳۸۳، ۵۸۶ تومان، در سال ۱۳۸۴، ۳۶۷ تومان و در سال ۱۳۸۵، ۴۰۱ تومان محاسبه شد. مقایسه میانگین‌های به دست آمده نشان می‌دهد که ناشران بخش خصوصی، برخلاف ناشران دولتی، هر ساله قیمت کتاب‌های خود را افزایش داده‌اند و تنها در سال ۱۳۸۴ با افت قیمت روبه‌رو شده‌اند. در سال ۱۳۸۵ دوباره قیمت‌ها افزایش یافته است.

بررسی وضعیت گروه‌های سنی آثار نشان داد که تنها یک عنوان برای استفاده گروه سنی «الف» چاپ شده است. ۶۲ عنوان (۲۱/۳ درصد) برای گروه سنی «ب»، ۱۳۹ عنوان (۴۷/۸ درصد) برای گروه سنی «ب و ج»، ۴۲ عنوان (۱۴/۴ درصد) به گروه سنی «ج»، ۳ عنوان (۱ درصد) برای گروه سنی «ج و د»، ۱۱ عنوان (۳/۸ درصد) به گروه سنی «د»، ۱۴ عنوان (۴/۸ درصد)، به گروه سنی «د و ه»، ۱۹ عنوان (۶/۶ درصد) به گروه سنی «ه» چاپ شده است. داده‌های موجود نشان می‌دهد گروه سنی «ب و ج» با ۴۷/۸ درصد در رتبه اول، گروه سنی «ب» با ۲۱/۳ درصد در رتبه دوم و گروه سنی «ج» با ۱۴/۴ درصد در رتبه سوم، گروه سنی «ه» با ۶/۶ درصد در رتبه چهارم، گروه سنی «د و ه» با ۴/۸ درصد در رتبه پنجم و گروه سنی «ج و د» تنها با سه عنوان در رتبه آخر قرار گرفت. تمرکز ۶۹/۱ درصد (مجموع ۴۷/۸ و ۲۱/۳) از آثار در گروه‌های سنی «ب» و «ب و ج» نشان می‌دهد که نویسندگان آثار داستانی، دانش‌آموزان دوره ابتدایی را مخاطب آثار خود قرار داده‌اند. ۹/۶ درصد آثار برای نیازهای دانش‌آموزان دوره راهنمایی و ۱۱/۴ درصد آثار برای مخاطبان دوره دبیرستان منتشر شده است. کمبود آثار منتشره در گروه‌های سنی «الف» و «د» و «ه» جای تأمل می‌باشد.

ب) بررسی موضوعات داستان‌های مورد بررسی: در هنگام مطالعه سطر به سطر داستان‌ها، به هر اثر موضوعی اختصاص داده شد. پس از پایان مطالعه، تعداد این موضوعات به دوازده مورد رسید که شامل داستان‌های مربوط به اصول دین، داستان‌های مربوط به فروع دین، داستان‌های اخلاقی، داستان‌های مربوط به سرگذشت‌نامه و فضایل پیامبران، داستان‌های مربوط به سرگذشت امامان و معصومان، داستان‌های مربوط به سرگذشت منسوبان، اصحاب و یاران و پیروان پیامبران، داستان‌های مربوط به سرگذشت منسوبان، اصحاب و یاران و پیروان امامان، داستان‌های مربوط به سرگذشت علمای دینی، داستان‌های مربوط به فضایل و کرامات امامان و معصومان، داستان‌های مربوط به وقایع خاص، داستان‌های مربوط به قصص قرآنی و دیگر موضوعات بود. هر کدام از موضوعات دارای شاخه‌های فرعی نیز هستند که در جای خود بدانها اشاره خواهد شد.

در پاسخ به پرسش اول پژوهش، مبنی بر اینکه چه موضوعاتی در داستان‌های دینی کودکان به کاررفته است اطلاعات جدول شماره ۱ تهیه شده است.

جدول ۱: توزیع فراوانی داستان‌ها از نظر موضوعی

موضوع	فراوانی	درصد	درصد فراوانی انباشته
سرگذشت و فضایل پیامبران	۹۲	۳۱/۸	۳۱/۸
فضایل امامان و معصومان(ع)	۴۸	۱۶/۵	۴۸/۳
داستان‌های اخلاقی	۲۸	۹/۶	۵۷/۹
سرگذشت منسوبان امامان	۲۵	۸/۶	۶۶/۵
قصص قرآنی	۲۴	۸/۲	۷۴/۷
سرگذشت امامان و معصومان(ع)	۲۳	۷/۹	۸۲/۶
وقایع خاص	۲۰	۶/۹	۸۹/۵
اصول دین	۱۳	۴/۵	۹۴
فروع دین	۸	۲/۶	۹۶/۶
سرگذشت منسوبان پیامبران	۳	۱	۹۷/۶
سرگذشت علما	۱	۰/۳	۹۷/۹
دیگر موارد	۶	۲/۱	۱۰۰
جمع	۲۹۱	۱۰۰	

تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که سرگذشت پیامبران با ۹۲ عنوان (۳۱/۸ درصد)، فضایل امامان و معصومان با ۴۸ عنوان (۱۶/۵ درصد)، داستان‌های اخلاقی با ۲۸ عنوان (۹/۶

درصد)، سرگذشت منسوبان امامان با ۲۵ عنوان (۸/۶ درصد)، قصص قرآنی با ۲۴ عنوان (۸/۲ درصد)، سرگذشت امامان و معصومان با ۲۳ عنوان (۷/۹ درصد)، داستان‌های مربوط به وقایع خاص با ۲۰ عنوان (۶/۹ درصد)، داستان‌های مربوط به اصول دین با ۱۳ عنوان (۴/۵ درصد)، داستان‌های مربوط به فروع دین با ۸ عنوان (۲/۶ درصد)، داستان‌های مربوط به سرگذشت منسوبان پیامبران با ۳ عنوان و داستان‌های مربوط به سرگذشت علما با ۱ عنوان (۰/۳ درصد) و دیگر موارد با ۶ عنوان (۲/۱ درصد) به ترتیب موضوعات بیان شده در داستان‌های کودکان هستند. همان‌طور که مشخص است نزدیک به نیمی از آثار (۴۸/۳ درصد) در دو موضوع بیان سرگذشت و فضایل پیامبران و بیان فضایل و کرامات امامان و معصومان (ع) نگارش یافته‌اند. اگر سرگذشت امامان و معصومان (ع)، سرگذشت منسوبان امامان و سرگذشت منسوبان پیامبران را به آنها اضافه کنیم ۶۵/۸ درصد از آثار را تشکیل می‌دهند.

اختصاص دادن ۴۹/۶ درصد آثار به بررسی زندگینامه‌ها (سرگذشت پیامبران ۳۱/۸ درصد، سرگذشت منسوبان امامان و معصومین (ع) ۸/۶ درصد، سرگذشت امامان و معصومان (ع) با ۷/۹ درصد، سرگذشت منسوبان پیامبران با ۱ درصد و سرگذشت علما با ۰/۳ درصد) و با احتساب داستان‌های مربوط به وقایع خاص که ۵۶/۵ درصد می‌رسد، داستان‌های دینی را از حالت داستانی خارج و بنا به گفته هجری، به تاریخ‌نگاری تبدیل کرده است. به سخن دیگر، نویسندگان به جای ظاهر شدن در نقش یک هنرمند و داستان‌نویس در لباس یک زندگینامه‌نویس و مورخ ظاهر شده‌اند. در این حالت نویسنده به یک روایت‌کننده تبدیل می‌شود و همه دغدغه‌های آن استاد است و مجاز نیست هر مطلبی را برای او منتقل کند و چون می‌خواهد کودک را تعلیم بدهد، باید مراقب باشد که وی امر واقعی را خیال و خیال را امر واقعی تصور نکند. روی آوردن به این رویکرد، نویسنده را از نویسنده بودن به یک معلم پنهان نیز تبدیل می‌کند. در این رویکرد، نویسنده موظف است مستند بنویسد و به تبع، آن کار صیغه تاریخی پیدا می‌کند و نویسنده به مورخ تبدیل می‌شود (هجری، ۱۳۸۲، ص ۴۳).

وضعیت موجود آثار با ویژگی‌های بیان‌شده از سوی متخصصان برای ادبیات دینی همخوانی ندارد. ناصری معتقد است که «آثاری که مفاهیم و مضامین دینی را در قالبی ارائه نمایند که از عناصر اصلی ادبیات بی‌بهره باشد، ادبیات دینی به حساب نمی‌آید. ادبیات دینی بیان هنرمندانه حقایق و معارف الهی است که عنصر ادبیات با شکوه تمام در آن جلوه

نماید» (به نقل از: حکیمی و کاموس، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۵۷۶). حجوانی معتقد است که «کتاب مذهبی کتابی نیست که اطلاعات مذهبی ارائه کند؛ آفتی که در بعضی از آثار دیده شده است. در این‌گونه آثار، اصل بر این است که به جای حس مذهبی، ایمان و باور مذهبی، سواد مذهبی بچه‌ها بالا برود. کتاب مذهبی کتابی است که وقتی بچه‌هایی که در محیط‌های غیر مذهبی بزرگ شده‌اند آن را می‌خوانند از آن تأثیر مثبت بگیرند» (کتاب‌های مذهبی...، ۱۳۸۷، ص ۴۰). حجوانی در لابه‌لای صحبت‌های خود از سه مفهوم «حس مذهبی»، «ایمان و باور مذهبی» و «سواد مذهبی» صحبت کرده است. اما وی مشخص نکرده است که ایمان و باور مذهبی چیست؟ ایمان و باور مذهبی هم می‌تواند در مطالعه آثار ادبی حاصل شود و هم بعد از خواندن کتاب‌های آموزشی. قزل‌ایاغ هم آموزش‌محوری و ارائه اطلاعات را مورد انتقاد قرار داده و معتقد است که «ادبیات، چه داستانی و چه غیر داستانی، باید حتماً از لذت‌آفرینی عبور کند؛ چرا که لذت‌بخشی، نوعی تداوم را به همراه داشته، علاقه‌مندی به مطالعه را در کودک به وجود می‌آورد» (پاسخ‌های ده کارشناس...، ۱۳۷۸، ص ۶۱).

نعیمی معتقد است «یک اثر زمانی می‌تواند لقب هنری را به خود نسبت دهد که از نگاه ابزاری فاصله گرفته و تنها دغدغه‌اش خلاقیت ادبی باشد. یک هنرمند اعم از داستان‌نویس، شاعر، نقاش، فیلم‌ساز و... تنها مقید به رعایت یک قید است و آن آفرینش زیبایی محض و ناب است، حال می‌خواهد از سیاست بنویسد یا دیانت، ایدئولوژی داشته باشد یا نداشته باشد، در اثرش به مقولات اجتماعی بپردازد یا ضد اجتماعی، اخلاقی یا ضد اخلاقی قدرت یا ضد قدرت و...» (نعیمی، ۱۳۸۱، ص ۴۵).

البته، این شرایط پیش‌تر هم در آثاری مورد انتقاد نویسندگان بوده است. انصاریان دانش‌محوری را یکی از معضلات داستان‌ها برشمرده است و معتقد است که «این‌گونه آثار، از نظام و سیاست آموزشی، از ارزش‌های حاکم بر جامعه، مدرسه، والدین و رسانه‌های ارتباط جمعی تأثیر پذیرفته و به افزایش معلومات و اطلاعات کودک و نوجوان می‌انديشند و ذهن او را هدف قرار می‌دهند» (انصاریان، ۱۳۸۰، ص ۲۹). زاهدی مطلق صدای اعتراض را بالا برده و از این‌گونه آثار به عنوان سبک‌سری یاد می‌کند و متأسف است که فرصت‌طلبی‌های رایج، کتاب‌سازی‌ها و زندگینامه‌نویسی‌های سست و فاقد ارزش ادبی را به نام ادبیات دینی به جامعه تحمیل کرده و می‌کند. با توجه به تمرکز بیش از حد آثار، در خصوص منابع مربوط به سرگذشت‌نامه‌ای و ماهیت مشخص این‌گونه آثار می‌توان گفت

که این آثار به جای «احساس مدار»، «اطلاعات مدار» هستند و به نظر می‌رسد این نوع نگرش به گونه‌های متفاوت در همه عرصه‌های ادبیات دینی رایج است. نظر آهاری هم در بررسی شعر دینی کودک دریافته بود که: «بیشتر اشعار به جای اینکه به شعور نزدیک باشند به شعر نزدیک هستند» (نظر آهاری، ۱۳۷۹، ص ۱۳). علی‌رغم نظرات مطرح‌شده در خصوص ماهیت ادبیات داستانی که به نمونه‌هایی از آن در بالا اشاره شد، این بخش از یافته‌ها با گفته‌های رفیعی که معتقد است ادبیات دینی ادبیات آموزشی است، همخوانی دارد (رفیعی، ۱۳۸۳، ص ۲۶).

از مشکلات دیگر موضوعات به‌کاررفته در داستان‌های کودکان می‌توان به عدم توازن آثار در همه زمینه‌ها و مغفول ماندن برخی از جنبه‌ها از دید نویسندگان اشاره کرد، به طوری که تنها چندین اثر با الهام از احادیث برای بچه‌ها نوشته شده است؛ در حالی که حکیمی، یکی از پیشکسوتان ادبیات دینی، قرآن کریم، احادیث و روایات و حکایات عارفان راستین را سه منبع اصلی داستان‌های دینی مطرح کرده و معتقد است که نویسندگان درد آشنا با آگاهی از شرایط اجتماعی زمان خویش می‌توانند آثاری متناسب با نیازهای جامعه با استفاده از احادیث و روایات به نگارش درآورند و نسل جوان را به سوی محبت ورزیدن و عشق به خداوند و انسان هدایت کنند. وی همچنین تذکر داده است که در این خصوص حتماً باید احادیث معتبر مد نظر نویسندگان باشد؛ چرا که ممکن است داستان‌های برگرفته از احادیث ضعیف، انسان‌ها را خشن، مغرور و باتعصب بار بیاورد که حاضر به پذیرش هیچ گفتمانی نباشند و خود را حق مطلق بیندارند (حکیمی، ۱۳۸۰، ص ۵۱). نمونه‌های عملی برگرفته از احادیث نشان می‌دهد که چنانچه نویسندگان بتوانند به‌خوبی از عهده این کار برآیند، خوانندگان استقبال شایانی از آن به عمل می‌آورند که از نمونه‌های موفق آن می‌توان به داستان راستان اشاره کرد. شهید مطهری در مقدمه جلد دوم داستان راستان عنوان می‌کند که هر دو جلد غالباً از کتب احادیث اقتباس شده‌اند، اما منحصر به داستان‌های احادیث نیستند. کتب تاریخ نیز مورد استفاده قرار گرفته‌اند و نویسنده از خود چیزی بر اصل داستان‌ها نیفزوده؛ ولی در حدود قراین احوال، داستان را پرورش داده است (مطهری، ۱۳۴۳).

پرسش دوم پژوهش به بررسی وضعیت داستان‌های منتشرشده در خصوص سرگذشت‌نامه و فضایل پیامبران اختصاص دارد. به‌طور کلی ۹۲ اثر در این موضوع به چاپ رسیده است که جدول شماره ۲ نشانگر آن است.

جدول ۲: توزیع فراوانی داستان‌ها در موضوع سرگذشت‌نامه و فضایل پیامبران

نام پیامبر	فراوانی	درصد فراوانی معتبر	درصد فراوانی انباشته
حضرت محمد(ص)	۱۰	۱۰/۹	۱۰/۹
حضرت ابراهیم(ع)	۹	۹/۸	۲۰/۷
حضرت یوسف(ع)	۸	۸/۷	۲۹/۴
حضرت سلیمان(ع)	۸	۸/۷	۳۸/۱
حضرت نوح(ع)	۷	۷/۶	۴۵/۷
حضرت یونس(ع)	۶	۶/۵	۵۲/۲
حضرت عیسی(ع)	۵	۵/۴	۵۷/۶
حضرت آدم(ع)	۵	۵/۴	۶۳
حضرت موسی(ع)	۴	۳/۴	۶۷/۳
حضرت صالح(ع)	۴	۳/۴	۷۱/۶
حضرت ایوب(ع)	۳	۳/۳	۷۴/۹
حضرت عزیز(ع)	۳	۳/۳	۷۸/۲
حضرت داوود(ع)	۲	۲/۲	۸۰/۴
حضرت خضر(ع)	۲	۲/۲	۸۲/۶
حضرت هود(ع)	۲	۲/۲	۸۴/۸
دیگر پیامبران	۱۴	۱۵/۲	۱۰۰
جمع	۹۲	۱۰۰	

همان‌طوری که مشخص است، حضرت ابراهیم(ع) بعد از حضرت رسول(ص)، با اختصاص دادن ۹ عنوان، در رتبه دوم و حضرت یوسف(ع) و حضرت سلیمان(ع) با ۸ عنوان در رتبه سوم قرار گرفتند. بقیه پیامبران با فراوانی‌های پایین‌تر در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. پیامبرانی چون ادریس، اسحاق، اسماعیل، الیاس، دانیال، ذوالکفل، زکریا، لوط، یحیی و... با یک عنوان در رتبه‌های آخر قرار گرفتند.

در خصوص علت قرار گرفتن حضرت محمد(ص) در رتبه اول، می‌توان دو دلیل بیان کرد: اول اینکه بیشتر مردم جامعه ایرانی مسلمان و پیروان آیین حضرت محمد(ص) هستند و نویسندگان بنا بر اعتقادات خود دوست دارند درباره زندگینامه پیامبر خود آثاری را منتشر کنند. دوم اینکه سال ۱۳۸۵ از سوی رهبر معظم انقلاب به عنوان سال پیامبر اعظم نامگذاری شده بود و بنا به تجربه در هر سالی که به مناسبت خاصی نامگذاری می‌شود،

تولید آثار در آن موضوع افزایش می‌یابد و در همین سال نیز سه اثر راجع به زندگینامه و فضایل حضرت رسول اکرم (ص) منتشر شده است. البته، انتشار داستان به مناسبت‌های مختلف موردی است و گاه برای ناشران هم منافع مادی بیشتری به همراه دارد. آنها تلاش می‌کنند تا از این موقعیت نهایت استفاده را ببرند. رضایی یکی از ناشران کتاب کودک معتقد است که برخی از حمایت‌های خاص موجب می‌شود که ناشران تنها به سراغ موضوعات خاصی رفته و پیوسته در همان زمینه کتاب منتشر کنند. نهادهای خاص از موضوعات خاصی حمایت می‌کنند و همه نسخه‌های منتشر شده آن اثر را خریداری می‌کنند. این امر باعث می‌شود که در موضوعاتی هم که این ناشر به آن می‌پردازد به نوعی انحصار ایجاد شود (راه طولانی از تولید تا توزیع، ۱۳۸۶، ص ۱۵). البته بین بیشتر بودن آثار مربوط به حضرت رسول (ص) و میزان علاقه‌مندی کودکان به مطالعه آثار بیشتر در این خصوص همخوانی وجود دارد. یافته‌های منتصب مجابی نشان داد که دانش‌آموزان بیشتر علاقه‌مندند آثاری درباره حضرت رسول اکرم (ص) مطالعه کنند (منتصب مجابی، ۱۳۷۹، ص ۴۲).

توزیع فراوانی آثار منتشره در طول سال‌های مورد بررسی و تناسب آنها با ویژگی‌های سنی مخاطبان بررسی شد و نتایج آن در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

جدول ۳: توزیع فراوانی داستان‌های مربوط به سرگذشت‌نامه و فضایل پیامبران در طول سال‌های مورد بررسی به تفکیک گروه سنی

گروه سنی سال	الف	ب	ب و ج	ج	ج و د	د	د و ه	ه	جمع
۱۳۸۰	۰	۱	۲	۲	۰	۰	۱	۰	۶
۱۳۸۱	۰	۴	۳	۱	۰	۰	۲	۰	۱۰
۱۳۸۲	۰	۱	۱	۰	۰	۱	۰	۱	۴
۱۳۸۳	۰	۳	۸	۰	۰	۰	۰	۱	۱۲
۱۳۸۴	۰	۴	۲۳	۳	۰	۰	۱	۰	۳۱
۱۳۸۵	۰	۶	۲۰	۲	۰	۰	۰	۱	۲۹
جمع	۰	۱۹	۵۷	۸	۰	۱	۴	۳	۹۲

همان‌گونه که داده‌های جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، در مورد سرگذشت و فضایل پیامبران به‌طور کلی ۹۲ داستان منتشر شده است که سال ۱۳۸۴ با ۳۱ عنوان (۳۳/۷ درصد) در رتبه اول، سال ۱۳۸۵ با ۲۹ عنوان (۳۱/۶) در رتبه دوم، سال ۱۳۸۳ با ۱۲ عنوان (۱۳ درصد) در رتبه سوم، سال ۱۳۸۱ با ۱۰ عنوان (۱۰/۹ درصد) در رتبه چهارم، سال ۱۳۸۰ با ۶ عنوان

(۶/۵ درصد) در رتبه پنجم و سال ۱۳۸۲ با ۴ عنوان (۴/۳ درصد) در آخرین رتبه قرار گرفته است. از نظر گروه سنی، ۵۷ عنوان (۶۱/۹ درصد) به گروه سنی «ب و ج» و ۱۹ عنوان (۲۰/۶ درصد) به گروه سنی «ب» و ۸ عنوان (۸/۷ درصد) به گروه سنی «ج» تعلق دارد. گروه‌های سنی «د و ه» با ۴ عنوان و «ه» با ۳ عنوان و «د» با یک عنوان در آخرین رتبه‌ها قرار گرفته‌اند.

در خصوص تناسب سرگذشت‌نامه‌ها و حوادث موجود در زندگی پیامبران و بیان آنها به کودکان و نوجوانان موارد قابل بحثی وجود دارد که مهم‌ترین آنها قابل بیان نبودن این موارد برای کودکان از نظر روان‌شناسی کودک است که برخی از روان‌شناسان به آن تأکید دارند. اما این اصل از سوی نویسندگان نادیده انگاشته شده است.

نویسندگان مبانی ادبیات کودکان و نوجوانان نیز معتقدند که نیازسنجی دینی مخاطب کودک و نوجوان در آموزش مسائل دینی و تولید آثار ادبی یک اصل بسیار مهم و ضروری است و داشتن پیش‌زمینه‌های ذهنی از مسائلی چون مسائل طبیعی و ماورای طبیعی، مفاهیم انتزاعی مانند آزادی، عدالت، خوبی، بدی و موضوعاتی مانند بهشت و جهنم و... بسیار ضروری است. نوشتن داستان‌هایی درباره قوم لوط برای کودکان می‌تواند بیشتر جنبه بدآموزی داشته باشد و یا پرداختن بیش از حد به جنگ‌ها و خونریزی‌ها برای کودکان، گذشته از غیر رحمانی نشان دادن چهره دین، می‌تواند موجب آفت و آسیب‌های روانی در مخاطب شود (حکیمی و کاموس، ۱۳۸۲، ج ۳، ص ۵۲۱).

پرسش سوم پژوهش به بررسی داستان‌های منتشرشده در خصوص سرگذشت‌نامه‌ها، فضایل و کرامات ائمه (ع) اختصاص دارد که جدول شماره ۴ داده‌های آماری آن را نشان می‌دهد.

جدول ۴: توزیع فراوانی سرگذشت‌نامه، فضایل و کرامات امامان و معصومان

جمع		سرگذشت‌نامه		فضایل و کرامات		سرگذشت‌نامه و فضایل نام معصوم
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	نام امام
۱۸/۳	۱۳	۱۷/۴	۴	۱۸/۶	۹	امام علی(ع)
۷	۵	۱۳	۳	۴/۲	۲	امام حسن(ع)
۱۲/۸	۹	۸/۷	۲	۱۴/۶	۷	امام حسین(ع)
۲/۸	۲	-	-	۴/۲	۲	امام زین‌العابدین(ع)
۲/۸	۲	-	-	۴/۲	۲	امام محمدباقر(ع)

جمع		سرگذشت‌نامه		فضایل و کرامات		سرگذشت‌نامه و فضایل نام معصوم
۱/۴	۱	-	-	۲/۱	۱	امام جعفر صادق (ع)
۱/۴	۱	۴/۳	۱	-	-	امام موسی کاظم (ع)
۸/۴	۶	۸/۷	۲	۸/۳	۴	امام رضا (ع)
۱/۴	۱	-	-	۲/۱	۱	امام محمد تقی (ع)
۱/۴	۱	-	-	۲/۱	۱	امام علی نقی (ع)
۱/۴	۱	-	-	۲/۱	۱	امام حسن عسکری (ع)
۲۸/۳	۲۰	۳۰/۵	۷	۲۷/۱	۱۳	امام مهدی (عج)
۹/۸	۷	۸/۷	۲	۱۰/۴	۵	حضرت فاطمه (س)
۲/۸	۲	۸/۷	۲	-	-	چهارده معصوم (ع)
۱۰۰	۷۱	۱۰۰	۲۳	۱۰۰	۴۸	جمع

آثار چاپ شده در خصوص ائمه (ع) در دو گروه فضایل و کرامات، و سرگذشت‌نامه‌ها دسته‌بندی شدند. به‌طور کلی ۷۱ عنوان ۴۸ مورد (۶۷/۶ درصد) به فضایل و کرامات و ۲۳ عنوان (۳۲/۴ درصد) به زندگینامه‌های آنان اختصاص دارد. در بین ائمه (ع)، حضرت مهدی (عج) با ۲۰ عنوان (۱۳ عنوان کرامات و ۷ عنوان سرگذشت‌نامه) در رتبه اول، امام علی (ع) با ۱۳ عنوان (۹ عنوان مربوط به فضایل و ۴ عنوان مربوط به سرگذشت‌نامه) در رتبه دوم و امام حسین (ع) با ۹ عنوان (۷ عنوان فضایل و کرامات و ۲ عنوان سرگذشت‌نامه) در رتبه سوم قرار گرفته است. حضرت فاطمه (س) با ۷ عنوان (۵ عنوان فضایل، ۲ عنوان سرگذشت‌نامه)، امام رضا (ع) با ۶ عنوان (۴ عنوان فضایل و ۲ عنوان سرگذشت‌نامه)، حضرت امام حسن (ع) با ۵ عنوان (۲ عنوان فضایل، ۳ عنوان سرگذشت‌نامه) در رتبه‌های چهارم تا ششم قرار گرفته‌اند. بقیه امامان (ع) با ۲ و ۱ عنوان در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. در خصوص بالا بودن میزان تولیدات ادبی درباره امام علی (ع) و امام حسین (ع) می‌توان به نامگذاری شدن سال‌های ۱۳۷۹ به «سال امیرالمؤمنین (ع)» (آثاری که در سال ۱۳۷۹ مقدمات آنها فراهم شده بود و در سال ۱۳۸۰ به چاپ رسیدند) و سال ۱۳۸۱ به «سال عزت و افتخار حسینی» اشاره کرد. از نکته‌های بارز یافته‌های این بخش، می‌توان به عدم توازن در پرداخت نویسندگان به زندگینامه ائمه (ع) اشاره کرد. به‌طوری که هیچ اثر داستانی مستقلی در خصوص زندگینامه امامانی چون حضرت امام سجاد (ع)، حضرت امام محمدباقر (ع)، حضرت امام جعفر صادق (ع)،

حضرت امام محمدتقی(ع)، حضرت امام علی‌النقی(ع) و حضرت امام حسن عسکری(ع) منتشر نشده است. به سخن دیگر، در مورد شش امام از دوازه امام، هیچ اثری چاپ نشده است. بخش عمده آثار در خصوص فضایل و کرامات نوشته شده و جالب اینجاست که هیچ اثری هم در خصوص فضایل و کرامات امام موسی کاظم(ع) نوشته نشده است. می‌توان گفت که میان تعداد آثار منتشرشده در خصوص برخی از امامان(ع) و میزان شناخت و علاقه‌مندی کودکان از آن معصوم(ع) و مطالعه آثار ایشان رابطه مستقیم وجود دارد. منتصب مجابی دریافت که مطالعه آثار درباره سرگذشت برخی از امامان به غیر از امام علی(ع) در بین دانش‌آموزان کرمانشاهی در رتبه هفدهم قرار گرفت. وی عنوان می‌کند که در خصوص معرفی ائمه(ع) به نوجوانان کوتاهی شده است (منتصب مجابی، ۱۳۷۹، ص ۴۴).

تمرکز آثار در بخش فضایل و کرامات، مسائل و مشکلاتی را به همراه دارد که به برخی از آنها در بخش معجزات پیامبران اشاره شد. مشکل دیگر این‌گونه آثار، رعایت نکردن باورپذیری است. برخی از متخصصان، اصل باورپذیری را یکی از ویژگی‌های مهم در ادبیات کودکان و نوجوانان می‌دانند که نویسنده باید به آن توجه داشته باشد. توجه به سن کودک در بیان معجزات و مسائل خارق‌العاده و حتی کرامات، از مصادیق بارز عقلانی جلوه دادن دین است. افراط و تعصب نسبت به یک شخص یا موضوع از معضلاتی است که با اصل عقل در تضاد است، ولی از سوی برخی از نویسندگان مورد استفاده قرار گرفته است. در حالی که نویسنده باید آن موضوع و روایت را با استفاده از علوم و ابزارهای گوناگون به‌ویژه علم کلام سنجیده و مشخص سازد که آیا طرح چنین مواردی برای مخاطب کودک و نوجوانان مناسب هست یا خیر (حکیمی و کاموس، ۱۳۸۲، ج ۳، ص ۵۲۰).

نوشتن برخی از آثار مربوط به فضایل و کرامات ائمه(ع) برای سال‌های آغازین دبستان شاید توجیه علمی نداشته باشد. به نظر می‌رسد مخاطبان این‌گونه آثار دانش‌آموزان دوره راهنمایی و بالاتر هستند که ۸ اثر بیشتر در این رده سنی منتشر نشده است.

پرسش چهارم پژوهش به بررسی داستان‌های منتشرشده در موضوع اخلاق مرتبط است. به‌طور کلی ۲۸ داستان در این موضوع منتشر شده است که تقسیم‌بندی‌های آن در جدول شماره ۵ نمایش داده شده است.

جدول ۵: توزیع فراوانی موضوعات داستان های اخلاقی

اخلاق خانوادگی			اخلاق اجتماعی			اخلاق فردی		
درصد	فراوانی	موضوع	درصد	فراوانی	موضوع	درصد	فراوانی	موضوع
۱۰۰	۲	احترام به پدر و مادر و اطاعت از آنها	۲۵/۳	۳	بد رفتاری، خوش رفتاری و احساس مسئولیت حاکمان نسبت به مردم	۱۴/۳	۲	شکرگزاری
			۸/۳	۱	ایستادگی در مقابل ظلم	۷/۱	۱	توکل به خدا
			۸/۳	۱	ظلم	۷/۱	۱	توسل به ائمه
			۸/۳	۱	انفاق	۷/۱	۱	خودسازی
			۸/۳	۱	نیکی کردن به دیگران	۷/۱	۱	مال دوستی و دنیاپرستی
			۸/۳	۱	اتحاد و وحدت	۷/۱	۱	تلاش و کوشش
			۸/۳	۱	مفید بودن به حال اجتماع	۷/۱	۱	جوانمردی
			۸/۳	۱	گذشت و ایثار	۷/۱	۱	راستی و راستگویی
			۸/۳	۱	آشتی	۷/۱	۱	حسادت
			۸/۳	۱	رعایت حقوق همسایگان	۷/۱	۱	خوش اخلاقی
						۷/۱	۱	دزدی
						۷/۱	۱	تکبر و خودپسندی
						۷/۱	۱	مشورت با دیگران
۱۰۰	۲		۱۰۰	۱۲		۱۰۰	۱۴	جمع

مفاهیم اخلاقی به کاررفته در داستان ها براساس «اصطلاحنامه اخلاق» در سه گروه اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی و اخلاق خانوادگی دسته بندی شدند. یافته ها نشان داد که اخلاق فردی با ۱۴ مورد، ۵۰ درصد آثار را به خود اختصاص داده است. اخلاق اجتماعی با ۱۲ مورد (۴۲/۸ درصد) در رتبه دوم و اخلاق خانوادگی با ۲ مورد (۷/۲ درصد) در رتبه سوم قرار گرفته است. شکرگزاری با ۲ مورد، در بین مفاهیم اخلاق فردی، بدر رفتاری، خوش رفتاری و احساس مسئولیت حاکمان نسبت به مردم با ۳ مورد در بین مفاهیم اجتماعی بیشترین تکرار را به خود اختصاص داده اند. احترام به پدر و مادر و اطاعت از آنها با ۲ بار تکرار در داستان های مربوط به اخلاق خانوادگی آورده شده اند.

تقسیم‌بندی مفاهیم اخلاقی بیان‌شده در آثار برای گروه‌های سنی مخاطبان نشان داد که ۱ مورد تعلق یافته به گروه سنی «الف» در حوزه اخلاق خانوادگی بود. ۸ عنوان از مفاهیم اخلاق فردی، ۸ عنوان از مفاهیم اخلاق اجتماعی، ۱ عنوان از مفاهیم اخلاق اجتماعی، برای گروه سنی «ب»، ۵ مورد از مفاهیم اخلاق فردی، ۲ مورد از مفاهیم اخلاق اجتماعی، ۱ مورد از مفاهیم اخلاق خانوادگی در حیطه گروه سنی «ب و ج» و یک عنوان از مفاهیم اخلاق فردی و ۱ عنوان از مفاهیم اخلاق اجتماعی برای گروه سنی «ج» به نگارش در آمده‌اند. هیچ‌گونه مفهوم اخلاقی برای استفاده مخاطبان گروه‌های سنی «د» و «ه» نوشته نشده است. از نکات بارز این بخش، نبود مفاهیم اخلاقی برای استفاده گروه‌های سنی «د» و «ه» و رعایت نشدن سلسله‌مراتب اخلاق در بین داستان‌ها بود، به نظر می‌رسد با توجه به متفاوت بودن روحیه مخاطبان، ابتدا لازم است خواننده خردسال با وظایف و مسئولیت‌های خود آشنا شود (اخلاق فردی)، سپس به وظایف و مسئولیت‌های خود در قبال خانواده آشنا شود تا به فردی مؤثر در اجتماع خودش تبدیل شود، و برای ورود به اجتماع آمادگی‌های لازم را کسب کند. قرار گرفتن اخلاق خانوادگی در رتبه سوم، حاکی از آن است که این بُعد از مفاهیم اخلاقی از زاویه دید نویسندگان مغفول مانده است.

پرسش ۵ پژوهش به بررسی داستان‌های مربوط به سرگذشت‌نامه منسوبان، پیروان، اصحاب و یاران ائمه (ع) تعلق داشت که جدول شماره ۶ توزیع فراوانی آنها را نشان می‌دهد.

جدول ۶: توزیع فراوانی موضوعات فرعی سرگذشت منسوبان، اصحاب و یاران ائمه (ع)

یاران و پیروان و اصحاب			منسوبین		
درصد	فراوانی	نام شخص	درصد	فراوانی	نام شخص
۲۰	۱	ابوذر غفاری	۲۵	۵	فرزندان امام حسن (ع)
۲۰	۱	زهیر بن قین	۲۰	۴	طفلان مسلم
۲۰	۱	طرماح	۱۵	۳	حضرت علی اصغر
۲۰	۱	مسلم بن عوسجه	۱۰	۲	حضرت رقیه
۲۰	۱	قاسم پسر حبیب بن مظاهر	۵	۱	حضرت ابولفضل
			۵	۱	حضرت علی اکبر
			۵	۱	حضرت عبدالعظیم
			۵	۱	محمد فرزند امام سجاد
			۵	۱	فاطمه بنت اسد
			۵	۱	نرگس خاتون
۱۰۰	۵		۱۰۰	۲۰	جمع

همان‌طوری که داده‌های جدول شماره ۶ نشان می‌دهد، ۲۵ اثر در این حوزه به نگارش درآمده است. ۲۰ عنوان در خصوص زندگینامه منسوبان و ۵ عنوان در خصوص یاران، پیروان و اصحاب بود. قاسم و عبدالله، فرزندان امام حسن (ع)، در بین منسوبان با ۵ عنوان، طفلان مسلم با ۴ عنوان، حضرت علی اصغر با ۳ عنوان، حضرت رقیه با ۲ عنوان در رتبه‌های اول تا چهارم قرار گرفته‌اند. سرگذشت حضرت ابوالفضل، حضرت علی اکبر، حضرت عبدالعظیم، محمد فرزند امام سجاد، فاطمه بنت اسد مادر امیرالمومنین (ع) و نرگس خاتون مادر حضرت مهدی (عج) با یک‌بار تکرار در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. در مورد فضایل و سرگذشت حضرت زینب (س) و حضرت معصومه (س) هیچ داستانی نوشته نشده است. در بین یاران نیز سرگذشت ابوذر غفاری، زهیر بن قین، طرماح، مسلم بن عوسجه، قاسم پسر حبیب بن مظاهر هر کدام در یک داستان آورده شده است. با توجه به زیادی یاران از جمله سلمان، عمار، مالک ابن اشتر، مقداد و... جای آنها در داستان‌ها خالی به نظر می‌رسد.

قرآن گنجینه عظیمی است که ذخایر گران‌بهایی در آن نهفته است و برخی از متخصصان از این سفره الهی به عنوان منبع آفرینش داستان‌های دینی یاد می‌کنند و معتقدند نویسندگان و شاعران با استفاده از قرآن کریم می‌توانند داستان‌های فراوانی را خلق کنند (حکیمی، ۱۳۸۰، ص ۵۱). مهاجری در خصوص الهام گرفتن نویسندگان از قرآن کریم، داستان‌های آن را در دو گروه داستان‌های واقعی (داستان‌هایی از زندگانی انبیای الهی که واقعیت داشته) و قصه‌های تمثیلی (داستان‌هایی که واقعیت تاریخی ندارند ولی برای بیان مقصود و ارائه مطالب به شکل مناسب می‌توانند نقل شوند) دسته‌بندی و تعداد قصه‌های واقعی را ۶۹ و قصه‌های تمثیلی را ۵۳ مورد ذکر می‌کند. وی افزون بر قرآن، معتقد است که داستان زندگی پیامبر اکرم (ص)، فاطمه زهرا (س)، ائمه (ع) و صحابه رسول خدا، دانشمندان، متفکران، مبارزان مسلمان و حماسه‌های دینی منبع خوبی برای خلق داستان‌های کودکان و نوجوانان هستند (مهاجری، ۱۳۷۵، ص ۳۵-۳۷).

پرسش ۶ پژوهش به بررسی داستان‌های قرآنی اختصاص داشت که جدول شماره ۷ تقسیمات آن را نشان می‌دهد.

جدول ۷: توزیع فراوانی داستان‌های نوشته‌شده براساس آیات قرآنی

نوع قصه	فراوانی	درصد فراوانی معتبر	درصد فراوانی انباشته
قصه‌های مربوط به آیات خاص	۱۵	۶۲/۵	۶۲/۵
قصه‌های مربوط به سرگذشت اقوام یا اشخاص خاص	۶	۲۵	۷۸/۵
قصه‌های مربوط به سوره خاص	۳	۱۲/۵	۱۰۰
جمع	۲۴	۱۰۰	

همان‌طوری که داده‌های جدول شماره ۷ نشان می‌دهد، ۱۵ قصه (۶۲/۵ درصد) از قصه‌های قرآنی الهام گرفته از آیات خاص، ۴ عنوان برگرفته از آیات سوره بقره، سه عنوان برگرفته از آیات سوره انسان، ۲ عنوان برگرفته از آیات سوره توبه و ۲ عنوان برگرفته از آیات سوره نساء بوده است. آیات سوره‌های یس، ممتحنه، قلم، معارج هم هر کدام یک‌بار در داستان‌ها ظاهر شده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان داد که نویسندگان داستان‌های کودکان و نوجوانان زیاد نتوانسته‌اند از این گنجینه عظیم رازگشایی کنند و تنها ۲۴ داستان با الهام از آیات قرآنی نوشته شده است. ظرفیت بالای این منبع الهی نشان می‌دهد که چنانچه نویسندگان میزان بهره‌گیری خود را از قرآن بالا ببرند، می‌توانند داستان‌های متعددی خلق کنند و ۲۴ عنوان نگارش یافته نیز مبین تحقق‌پذیر بودن این مهم است.

پرسش ۷ پژوهش به بررسی داستان‌های منتشرشده در زمینه وقایع تاریخ اسلام و وقایع خاص پرداخته که داده‌های آماری آن در جدول شماره ۸ نشان داده شده است.

جدول ۸: توزیع فراوانی داستان‌های مربوط به وقایع خاص

نام واقعه	فراوانی	درصد فراوانی معتبر	درصد فراوانی انباشته
غدیرخم	۶	۲۸/۶	۲۸/۶
عاشورا	۴	۱۹	۴۷/۶
مبعث حضرت رسول اکرم(ص)	۳	۱۴/۴	۶۲
مباهله	۲	۹/۵	۷۱/۵
هجرت به مدینه	۲	۹/۵	۸۱
دیگر موارد	۴	۱۹	۱۰۰
جمع	۲۱	۱۰۰	

حوادث و وقایع تاریخی اسلام با ظاهر شدن در ۲۱ داستان، از نظر موضوعی در رتبه هفتم موضوعات قرار گرفت. در بین وقایع، واقعه غدیرخم با ۶ مورد، واقعه عاشورا با ۴ مورد و

مبعث حضرت رسول اکرم (ص) با ۳ مورد در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفته‌اند. مباحثه و هجرت به مدینه نیز هر کدام با ۲ مورد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. وقایعی چون صلح حدیبیه، واقعه حره، واقعه فتح مکه و... هر کدام یک‌بار در داستان‌ها ظاهر شده است. پرسش هشتم و نهم پژوهش به بررسی داستان‌های منتشرشده در خصوص اصول و فروع دین پرداخته که اطلاعات تفصیلی آن در جدول شماره ۹ آورده شده است.

جدول ۹: توزیع فراوانی موضوعات اصول و فروع دین

اصول دین				فروع دین			
درصد فراوانی انباشته	درصد فراوانی معتبر	فراوانی	مؤلفه‌ها	درصد فراوانی انباشته	درصد فراوانی معتبر	فراوانی	مؤلفه‌ها
۵۲/۹	۵۲/۹	۹	توحید	۲۹/۲	۲۹/۲	۵	نماز
۷۰/۵	۱۷/۶	۳	عدل	۴۱	۱۱/۸	۲	امر به معروف
۸۲/۳	۱۱/۸	۲	معاد	۵۲/۸	۱۱/۸	۲	روزه
۹۴/۱	۱۱/۸	۲	امامت	۶۴/۶	۱۱/۸	۲	حج
۱۰۰	۵/۹	۱	نبوت	۷۰/۵	۵/۹	۱	زکات
				۷۶/۴	۵/۹	۱	تبری
				۸۲/۳	۵/۹	۱	جهاد
				۸۸/۲	۵/۹	۱	خمس
				۹۴/۱	۵/۹	۱	نهی از منکر
				۱۰۰	۵/۹	۱	تولی
	۱۰۰	۱۷	جمع		۱۰۰	۱۷	جمع

پس از بررسی آثار مشخص شد که به‌طور کلی نویسندگان در ۱۷ اثر مضامین مربوط به اصول دین را بررسی کرده‌اند. در بین مباحث مربوط به اصول دین، توحید با ۹ بار در رتبه اول، عدل با ۳ بار در رتبه دوم و معاد و امامت با ۲ بار ظاهر شدن در رتبه سوم قرار گرفتند. نبوت فقط در یک اثر بیان شده است. با توجه به اهمیت مباحث اصول دین، اولاً می‌توان گفت که آثار اختصاص یافته به این مفاهیم بسیار ناچیز هست (۵/۸ درصد)؛ ثانیاً میزان پراکندگی داستان‌های مربوط به این مفاهیم در بین داستان‌ها یکسان نیست، به‌طوری که برای بحث مهمی همچون نبوت فقط یک اثر نوشته شده است. ثالثاً با توجه به اهمیت این

مباحث در شناخت و جهان‌بینی افراد، پرداختن به این مفاهیم آن هم در این اندازه محدود در گروه‌های سنی «ب» و «ج» کافی نیست و لازم است بحث‌های استدلالی قوی و محکمی در خصوص هر یک از این مفاهیم صورت گیرد. با توجه به اینکه نوجوانان و جوانان امروزه در عصر ارتباطات و اطلاعات به طرق مختلف در معرض بمباران اطلاعاتی هستند و شبهات متعددی در خصوص مسائل اعتقادی آنها مطرح می‌گردد، لازم است آثار متعددی برای پاسخگویی به این‌گونه شبهات نوشته شوند.

البته این نقص ریشه عمیقی در ادبیات کودکان کشورمان دارد. اتحاد جوان در سال ۱۳۵۶ در یکی از شماره‌های خود آورده است که با نگاهی به بازار آشفته کتاب می‌بینیم که جوانان ما به علت نبودن سیستم آموزشی صحیح در اولین برخورد با کتاب‌های موجود و تنوع افکار و ایدئولوژی‌های متفاوت توحید و شرک، خود را گم می‌کنند (به نقل از: کاشفی خوانساری، ۱۳۸۳، ص ۳۲).

فروع دین هم وضعیت بهتری از اصول دین ندارد. یافته‌ها نشان داد که از ۱۷ اثر نگارش یافته در این حوزه، پنج اثر درباره نماز، دو اثر درباره امر به معروف، دو اثر درباره روزه و دو اثر نیز در مورد حج بوده است. دیگر موارد تنها یک‌بار در داستان‌ها آورده شده‌اند. با توجه به اینکه پایبندی افراد به مسائل عبادی از دوران بلوغ شروع و تا آخر عمر ادامه می‌یابد، لازم است شناخت عمیقی نسبت به این مسائل در کودکان و نوجوانان شکل بگیرد.

آخرین مورد مطرح شده در داستان‌های کودکان و نوجوانان، سرگذشت منسوبان پیامبران و علما بوده است که جدول شماره ۹ داده‌های آماری آن را نشان می‌دهد.

جدول ۱۰: توزیع فراوانی داستان‌های مربوط به منسوبان پیامبران، سرگذشت علما و دیگر موارد

نوع داستان‌ها	فراوانی	درصد
سرگذشت‌نامه منسوبان پیامبران	۳	۳۰
سرگذشت علما	۱	۱۰
دیگر موارد	۶	۶۰
جمع	۱۰	۱۰۰

همان‌طوری که داده‌های جدول شماره ۹ نشان می‌دهد، در خصوص سرگذشت منسوبان پیامبران تنها سه اثر نوشته شده که دو اثر آنها در مورد حضرت مریم و یک اثر نیز درباره عبدالله پدر حضرت رسول (ص) بوده است. از غایبان مهم این گروه می‌توان به حضرت خدیجه (س) اشاره کرد. با توجه به نقش و جایگاه عظیم مادی و معنوی حضرت

خدیجه (س) در پیشبرد اهداف متعالی اسلام، لازم است آثار متعددی در تبیین شخصیت وی نگاشته شود. نگارش ابعاد مختلف زندگی آن بانوی بزرگوار برای نشان دادن یک الگوی عملی برای دختران جوان و مادران آینده، ایجاب می‌کند که آثار متعددی در این مورد نوشته شود.

از جنبه‌های دیگر که برخی از متخصصان از آن به عنوان منبع عظیم برای خلق آثار متعدد داستانی برای کودکان و نوجوانان نام می‌برند، اما متأسفانه از دید نویسندگان مغفول مانده، سرگذشت علما، عارفان و حکما است. حکیمی از زندگینامه علما و عارفان در کنار قرآن و احادیث به عنوان یکی از منابع داستان‌های کودکان و نوجوانان یاد می‌کند و معتقد است که «داستان‌نویس آگاه با گزینش داستان‌های عرفانی نیازهای جامعه خویش را در نظر گرفته و داستان‌ها و حکایت‌ها و تمثیل‌هایی را برمی‌گزیند که در تربیت روحیه انسان دوستی کودکان و نوجوانان مؤثر باشد» (حکیمی، ۱۳۸۰، ص ۵۱). مهاجری نیز معتقد است که افزون بر قصه‌های قرآن، زندگی ائمه (ع)، صحابه، دانشمندان، متفکران و مبارزان مسلمان و حماسه‌های دینی می‌توانند منبعی برای خلق داستان‌های کودکان و نوجوانان به شمار روند (مهاجری، ۱۳۷۵، ص ۳۵-۳۷). علی‌رغم این تأکیدات، این بخش از دید نویسندگان داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان مخفی مانده و یک اثر در سرگذشت علما و پنج اثر در زمینه سرگذشت اصحاب ائمه (ع)، نوشته شده است. اصحاب رسول الله (ص) و نقش آنها در تاریخ می‌تواند درون‌مایه داستان‌های متعددی قرار گیرد. در بخش دیگر موارد نیز، داستان‌های مربوط به حجاب، خلقت انسان، شهادت، شناخت قرآن و... آورده شده است.

یافته‌ها و نتایج

پس از طبقه‌بندی داستان‌های بررسی‌شده در دوازده دسته موضوعی مشخص شد که سرگذشت و فضایل پیامبران، فضایل امامان و معصومان (ع) و داستان‌های اخلاقی موضوعاتی هستند که رتبه‌های اول تا سوم را به خود اختصاص داده‌اند. سرگذشت منسوبان پیامبران، سرگذشت علما و دیگر موارد سه موضوعی هستند که در رده‌های آخر موضوعات داستان‌ها قرار گرفته‌اند. تمرکز بیش از حد داستان‌ها در موضوعات سرگذشت‌نامه‌ای، داستان‌های مورد بررسی را از «احساس‌مدار» خارج و به «اطلاعات‌مدار» تبدیل کرده است. همچنین علی‌رغم تأکید برخی از روان‌شناسان بر مغایر بودن بیان

برخی از جنبه‌های داستان‌های مربوط به سرگذشت و فضایل پیامبران با اصول روان‌شناسی کودک، این‌گونه داستان‌ها یک‌سوم آثار مورد بررسی را به خود اختصاص داده بودند.

در میان پیامبران، حضرت محمد(ص) با ده مورد در صدر قرار گرفت و حضرت ابراهیم(ع) و حضرت یوسف(ع) و حضرت سلیمان(ع) در رده‌های بعدی قرار گرفتند. در میان سرگذشت‌نامه و بیان فضایل و کرامات ائمه(ع)، بیشترین آثار به سرگذشت‌نامه و کرامات حضرت مهدی(عج) تعلق داشت، حضرت امام علی(ع)، حضرت امام حسین(ع) و حضرت زهرا(س) در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. در تقسیم‌بندی داستان‌های اخلاقی در سه دسته اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی و اخلاق خانوادگی، بیشترین آثار به اخلاق فردی تعلق داشت. در بین منسوبان، اصحاب و یاران ائمه، بیان سرگذشت فرزندان امام حسن(ع) در صدر قرار گرفت و طفلان مسلم و حضرت علی‌اصغر در رده‌های دوم و سوم قرار گرفتند. تقسیم‌بندی داستان‌های الهام گرفته از آیات و سوره‌های قرآن نشان داد که از ۲۴ داستان قرآنی، پانزده مورد به قصه‌های مربوط به آیه خاص، شش مورد در قصه‌های مربوط به سرگذشت اقوام خاص و سه مورد قصه‌های مربوط به سوره‌های خاص تعلق داشت. در میان داستان‌های مربوط به وقایع خاص، بیشترین آثار به بیان غدیرخم تعلق داشت و بیان اتفاقات عاشورای حسینی و مبعث حضرت رسول(ص) در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفتند. از هفده داستان نوشته‌شده در خصوص اصول دین، نه مورد به توحید اختصاص داشت و عدل و معاد بعد از توحید در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفتند. در بین مفاهیم مربوط به فروع دین، بیشترین آثار به نماز اختصاص یافته و امر به معروف، روزه و حج در رتبه‌های بعدی قرار گرفته بودند. در بیان سرگذشت منسوبان پیامبران سه اثر و در بیان سرگذشت علما تنها یک اثر نوشته شده و جای بسیاری از موضوعات خالی بود.

پیشنهادها

۱. با توجه به گرایش بیشتر آثار نوشته‌شده به مباحث سرگذشت‌نامه‌ای، کرامات و معجزات اشخاص و فاصله گرفتن آثار از حالت داستانی و نزدیک شدن به منابع اطلاعاتی، (یافته‌های جدول شماره ۱) لازم است نویسندگان به این موضوع توجه داشته باشد و با به‌کارگیری خلاقیت تغییر نگرش و رویه‌ای در نگارش داستان‌های دینی به وجود آورند.

۲. با توجه به محدود بودن داستان‌های اخلاقی به‌ویژه داستان‌های اخلاق خانوادگی و نبودن هیچ‌گونه داستان اخلاقی در رده‌های گروه سنی «د» و «ه» (یافته‌های جدول شماره ۵)، لازم است نویسندگان به انتشار آثار اخلاقی متناسب با نیازهای گروه‌های سنی بیان‌شده توجه ویژه‌ای داشته باشند.
۳. با توجه به کمبود داستان‌های الهام‌گرفته از آیات قرآنی (یافته‌های جدول شماره ۷) و ظرفیت بالای این اثرگران‌بها، لازم است نویسندگان به انتشار آثار داستانی با درون‌مایه‌های قرآنی اهتمام ویژه‌ای به خرج بدهند.
۴. با توجه به معرفی شدن آیات و روایات از سوی متخصصان به عنوان منبع خلق آثار داستانی و کمبود آثار منتشرشده، لازم است نویسندگان با انتشار داستان‌های الهام‌گرفته از آیات و احادیث خوانندگان را بیش از پیش با ذخایر گران‌بها آشنا سازند.
۵. با توجه به عدم توازن در انتشار آثار مبتنی بر فضایل و کرامات ائمه و کمبود آثار در خصوص برخی از ائمه (یافته‌های جدول شماره ۴)، لازم است نویسندگان با پر کردن خلأهای موجود از انتشار آثار تکراری خودداری کنند.
۶. با توجه به کمبود آثار موجود در خصوص اصول و فروع دین (یافته‌های جدول شماره ۹) و روبه‌رو شدن کودکان و نوجوانان با انواع تهدیدهای عقیدتی و اعتقادی از سوی برخی از شبکه‌های ماهواره‌ای و اینترنتی که مقتضای عصر اطلاعاتی است، لازم است نویسندگان و ناشران به انتشار آثار اصیل و هنری در خصوص بیان مبانی اعتقادی و عبادی، خوانندگان جوان را برای روبه‌رو شدن با این‌گونه مسائل آگاه و آماده کنند.
۷. با توجه به کمبود آثار منتشر در خصوص بیان سرگذشت‌نامه و فضایل یاران و پیروان پیامبران و امامان (یافته‌های جدول شماره ۱۰) و نیاز عصر امروز به معرفی الگوهای عملی، لازم است نویسندگان و ناشران به انتشار آثار اصیل هنری در خصوص بیان سرگذشت‌نامه و فضایل یاران پیامبران و امامان اهتمام ورزند.

منابع

- آزاد، اسدالله (۱۳۷۷)، «نقش شعر، داستان و افسانه‌های عامیانه در تکوین شخصیت کودکان و نوجوانان»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، س ۱، ش ۴، ص ۸۷-۱۰۷.
- اسرار، مصطفی (۱۳۸۰)، «آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش از منظر مفاهیم اخلاقی»، در مجموعه خلاصه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش، تهران: دفتر همکاری مشترک سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، جهاد دانشگاهی، ص ۹-۱۱.
- انصاریان، معصومه (۱۳۸۰)، «داستان دینی و تحولات پیشرو»، مجموعه گزیده مقالات همایش بررسی داستان‌های دینی، به کوشش شهرام اقبال‌زاده، تهران: دفتر مطالعات ادبیات داستانی، ص ۲۷-۳۵.
- باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۷۶)، «تحلیل محتوا»، فصلنامه کتاب، س ۸، ش ۴، ص ۹۸-۱۰۸.
- «پاسخ‌های ده کارشناس و نویسنده به شش پرسش درباره ادبیات دینی کودک و نوجوان» (۱۳۷۸)، پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، س ۵، ص ۴۳-۷۳.
- «جایگاه ادبیات مذهبی در ادبیات کودک» (۱۳۸۴)، بانی فیلم، ۱۸ اسفند.
- حکیمی، محمود (۱۳۸۰)، «منابع داستان‌های دینی»، مجموعه گزیده مقالات همایش بررسی داستان‌های دینی، به کوشش شهرام اقبال‌زاده، تهران: دفتر مطالعات ادبیات داستانی، ص ۴۶-۵۱.
- _____ و مهدی کاموس (۱۳۸۲)، مبانی ادبیات کودکان و نوجوانان، ج ۳، تهران: آرون.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۷)، «پژوهش‌های بنیادین در ادبیات کودکان و نوجوانان ضروری است»، ابرار، ۳۱ تیر.
- «راه طولانی از تولید تا توزیع» (۱۳۸۶)، کتاب کودک و نوجوان، ویژه‌نامه دومین نمایشگاه تخصصی.
- رفیعی، سیدعلی‌محمد (۱۳۸۳)، «بایسته‌ها و دشواری‌های داستان‌نگاری مذهبی برای کودک و نوجوان»، کتاب ماه (کودک و نوجوان)، س ۸، ص ۴۳-۵۴.
- طهماسبیان، نگین (۱۳۸۶)، تحلیل محتوای کتاب‌های قصه و داستان کودکان گروه سنی «ب» و «ج» منتشرشده سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۵ از نظر تأثیر آنها بر درمان ترس و اضطراب و

- افسردگی کودکان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- قربانی، ولی (۱۳۸۰)، «بررسی نیازهای اطلاعاتی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر مشهد و ارزیابی توانایی مجموعه کتابخانه‌ها در برآوردن این نیازها»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، س ۴، ش ۱، ص ۸۷-۱۰۷.
- کاشفی خوانساری، سیدعلی (۱۳۸۳)، گزارش تحلیلی نقد ادبیات کودک و نوجوان در سال ۵۸-۷۷، قم: کتاب طه.
- «کتاب‌های مذهبی را چه می‌شود؟» (گزارشی از یک میزگرد) (۱۳۷۸)، پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، س ۵، ص ۳۵-۵۱.
- مطهری، مرتضی (۱۳۴۳)، داستان راستان، تهران: انتشار.
- منتصب مجابی، حسن (۱۳۷۹)، «گرایش موضوعی در کتاب‌خوانی دانش‌آموزان دوره راهنمایی کرمانشاه»، فصلنامه کتاب، دوره ۲، س ۱۱، ص ۳۷-۴۸.
- مهاجری، زهرا (۱۳۷۵)، قصه و قصه‌گویی، مشهد: خانه آبی.
- میراحمدی، بدرالسادات (۱۳۸۷)، «میزان همسویی گرایش‌های مطالعاتی نوجوانان بزهکار کانون اصلاح و تربیت با منابع موجود در کتابخانه‌های این مرکز»، اطلاع‌شناسی، س ۵ و ۶، ص ۱۶۶-۱۸۲.
- نظرآهاری، عرفان (۱۳۷۹)، «در شعر نوجوانی‌ها گرگی در کمین نیست: بررسی شعرهای شانزده شاعر کودک و نوجوان ۱۳۶۰-۱۳۷۷»، پژوهشنامه ادبیات کودک، ش ۶، ص ۳-۲۳.
- نعیمی، زری (۱۳۸۱)، «ادبیات ادبیات است: به بهانه پرسش از ادبیات کودک و سیاست»، پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، س ۸، ص ۴۴-۵۴.
- هجری، محسن (۱۳۸۲)، «جای خالی خیال دینی»، کتاب ماه کودک و نوجوان، س ۷، ش ۴، ص ۳۹-۵۴.
- King, Pamela Ebstyn; Boyatzis, Chris (2004), "Exploring Adolescents Spiritual and Religious Development: Current and Future Theoretical and Empirical Perspective", *Applied Developmental Science*, 8(1): 2-6.